

LBRIS

We know
books

Maurice Blondel, *Lutte pour la civilisation et philosophie de la paix*,
Flammarion, 1939

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BLONDEL, MAURICE

Lupta pentru civilizație și filosofia păcii/ Maurice Blondel;
trad. din lb. franceză de Marius Motogna, ; cuv. înainte de Alin Tat ;
postf. de Roberto Graziotto, Târgu-Lăpuș: Galaxia Gutenberg, 2024

ISBN 978-630-337-025-5

I. Tat, Alin (pref.)

II. Graziotto, Roberto (postf.)

1

© Galaxia Gutenberg, 2024

Editura Galaxia Gutenberg
435600 Târgu-Lăpuș, str. Florilor nr. 11
Tel: 0723-377599, 0733-979383
E-mail: contact@galaxiagutenberg.ro

PRINTED IN ROMANIA

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

MAURICE BLONDEL

LUPTA PENTRU CIVILIZAȚIE ȘI FILOSOFIA PĂCII

Cuvânt înainte de Alin Tat
Postfață de Roberto Graziotto
Traducere din limba franceză de Marius Motogna

Galaxia Gutenberg

2024

Cuvânt înainte	8	
INTRODUCERE.....	11	
I. PERSPECTIVE PREMERGĂTOARE.		
Complexitatea anchetei.....	17	
a) De ce problema este greu de pus	17	
b) Paradoxurile și obstacolele de depășit	18	
c) Ambiguități înșelătoare de denunțat.	21	
d) Instabilitatea asociațiilor opuse	26	
e) Dispoziții și rezerve echitabile ce pot servi drept linii directoare luptei noastre pacifice.....	31	
II. POZIȚIILE ÎN CONFRUNTARE		37
1. AȘA-ZISELE REGIMURI TOTALITARE.....	38	
Aspecte exterioare ale totalitarismului	40	
Sursele ideologice ale totalitarismului.....	41	
Surse vitale și rasiale	43	
Desfășurarea consecințelor conforme principiilor totalitarismului.....	45	
Totalitarismul văzut din interior	48	
Vedere sintetică a ideologiei și a comportamentului totalitar.....	54	
2. AȘA-ZISELE REGIMURI DE LIBERTATE.....	61	
Regimuri liberale văzute din exterior sub diverse denumiri.....	62	
Variante abuzive de libertate.....	64	
Educorări corupătoare din regimurile de libertate	65	

Regimurile de libertate analizate în inspirația lor esențială	67
Atitudini confuz amestecate și necesitatea de a deosebi tezele exclusive	71
Dubla lipsă de viabilitate a regimurilor în conflict ..	74
III. CONFRUNTARE NECESARĂ	79
1. Marele duel	80
2. Arbitraj filosofic pe fondul dezbaterii	85
3. Eliberarea rațional necesară a imanentismului	89
4. Analogii civilizatorii	93
IV. PRINCIPII, CONDIȚII ȘI APLICAȚII ALE UNUI AUTENTIC SPIRIT DE PACE	100
1. Cât valorează formula: popoarele au dreptul de a dispune de ele însele?	102
2. Respectabilitatea și protecția statelor mici	114
3. Dreptul la expansiune și datoria echității	117
Sofismul radical al confuziei	128
Precauții legitime și apărări necesare	130
Promovarea conștiinței morale și religioase	132
V. INSPIRAȚIA SUPERIOARĂ A SPIRITULUI PĂCII	137
1. Rațiuni care fac mai inteligibilă și mai urgentă influența fermentului creștin	141
a) Nevoi crescute de civilizația științifică, venind din trezirea creștină, dar devenind periculoasă și dezamăgitoare fără fidelitatea față de moravurile creștine	142
b) Insuficiența succedaneelor idealiste și moniste	144

c) Sursum-ul social și moral provenit din creștinism devine, dacă-l rupem de principiul său animator, un risc imens de perturbări, de ambiții deviate de la planul lor și de dezordine revoluționară.	154
d) Invers, în fața unui conformism, mai preocupat de literă și de situații câștigate decât de spirit și de adaptări generoase, apar nevoi și eforturi de reînnoire de care este util și fructuos să ținem seama	155
2. Adaptările necesare, concilierile și datoriile supreme	159
3. Răspuns obiecțiilor contra posibilității progresiv realizabile a păcii adevărate	164

CONCLUZIE	169
-----------------	-----

Cum ar trebui să gândească creștinii politica

Reflecții într-un timp de război	181
1. Existența istorică	184
2. Filosofie și politică	188
3. Teologie și politică	197
4. Situația actuală	201
5. Concluzie: către o politică teologică și filosofică	204

istoriei este adesea riguroasă, fără știrea oamenilor care, în ordinea faptelor, nu iau de obicei în considerare decât scopurile accesibile și interesele imediate.

Înțelegem atunci extremul interes legat de confruntarea foarte aplicată și calmă între doctrinele esențiale sau între practicile sistematice din care se inspiră lupta pentru civilizație. În ciuda ilogismului aparent al multor acțiuni, nici o viață personală sau colectivă nu scapă legii conform căreia oamenii acționează sub influența unui ideal, cel puțin implicit, al unei metafizici, fie ea și vagă sau neformulată. În privința diverselor concepții de conducere pe care le decorăm cu numele civilizației, este vorba deci de a evidenția ideile forță care însuflețesc activitatea conștientă și voluntară a vieții internaționale; este vorba să examinăm proveniența și consecințele acestor forțe inteligente, metodic orientate spre scopuri deliberat alese.

* * *

Nici părtinire, nici indiferență; cu condiția de a scăpa acestui dublu obstacol, examinarea făcută își va păstra caracterul său filosofic și va dobândi o influență utilă. Cititorul va suporta deci analizele minuțioase și calme, precum și concluziile severe pe care le va impune înlănțuirea metodică a exigențelor intelectuale. Tocmai o filosofie lipsită de fidelitate față de originile sale și datorită sale s-ar limita fie la o vedere speculativă, fie la imbolduri pasionate. Marile zguduirii istorice ale timpului prezent trezesc sentimentul și cresc urgența misiunii tradiționale pentru ceea ce se poate numi filosofie militantă, cea care concentrează, ordonează și judecă întregul dinamism al gândirii și al acțiunii umane în ceea ce au acestea conform cu elanul lor inițial și cu aspirația lor esențială. Așadar, examinăm conflictele actuale cu toată sinceritatea științifică și cu toată independența față de chestiuni personale și interese.

PERSPECTIVE PREMERGĂTOARE

Complexitatea anchetei

a) De ce problema este greu de pus

S-ar părea că doar rostirea cuvântului „civilizație” ar trebui să adune într-o cooperare pașnică sau într-o emulație generoasă oamenii și popoarele. Prin facilitarea comunicărilor și transmiterea progreselor lor, nu ar trebui oare să se trezească o conștiință intensificată a unei solidarități de gândire și de interese în comunitatea umană? Pentru a domina pasiunile discordante, nu ar fi suficientă rațiunea care, la fel ca știința, are un caracter universal? Iar, conform chiar etimologiei sale, civilizația, nu ar trebui să presupună rafinarea oamenilor, să-i facă mai sociali și mai sociabili, să-i aducă deopotrivă la starea de cetățeni disciplinați cât mai liber, dar și de oameni civilizați, cât mai disponibili pentru o cultură umană, din ce în ce mai completă și pacificatoare? Și atunci, nu este paradoxal și chiar fals să evocăm „lupta pentru civilizație” ca și cum ar exista un antagonism inerent acestui efort, efort care, în loc să unească voințe și inimi, le opune până la ostilități sângeroase? Să existe atunci mai multe tipuri de civilizații incompatibile? Dar chiar conflictul lor nu ar dovedi că, printre diferențe legitime sau provizorii, nu putem împiedica tendința spre o formă superioară care ar aduna treptat toate

aspectele, toate progresele unui ideal unic, inspirator și conciliator al celor mai bogate aspirații?

Trebuie să punem această problemă în urgența și complexitatea sa actuală, trebuie să-i discutăm datele, trebuie să-i căutăm soluția la care dorim să lucrăm metodic aici. Prima noastră sarcină va fi să clarificăm confuzia care acoperă frecvent tendințele profunde sub valul violent al viziunilor pasionate și în ocultarea scopurilor reale la care riscăm să ajungem. De aceea, este absolut important să ne conducem privirea și intențiile astfel încât să ne dăm seama de iluziile secrete care pot, fără știrea noastră și contra voinței noastre, să ne tragă pe sfoară, iar apoi complicități simulacrelor pe care trebuie să le evităm cu orice preț.

b) Paradoxurile și obstacolele de depășit

Dacă reflectăm la dezordinea ideilor, moravurilor și tentativelor care, cu consimțământul unanim, se multiplică în jurul nostru, nu putem evita complet unele constatări paradoxale.

Prima (pe care tocmai am întâlnit-o observând ambiguitatea ideii actuale de civilizație) ne cere, chiar din pragul investigației noastre, să o aprofundăm un pic. Cum se face că acel ceva care ar trebui să ne unească trezește dimpotrivă conflicte de o amploare și o intransigență în creștere? Într-adevăr, degeaba se declară că o anumită diversitate culturală, de ideal, de realizare științifică, artistică, politică este naturală, legitimă, chiar binefăcătoare; de fapt, nu se poate evita, în spatele formulelor de politețe și de interes, tendința promovării, dacă nu a impunerii, unei unități și a unei unanimități care, în sine, este considerată singura adevărată și destinată unui triumf universal, precum este cel al stării superioare către care se îndreaptă elita umanității.

Deci aflăm aici principiul secret al competițiilor din ce în ce mai acute pe măsură ce toate chestiunile devin, potrivit unei formule altfel incomplete, chestiuni mondiale.

Consecutiv celei dintâi, apare aici cea de-a doua dificultate paradoxală care rezultă, poate, din ciocnirea între cele două bucați ale unui mare adevăr rupt și, astfel, desfigurat. Pe de o parte, civilizația apare ca fiind exaltarea persoanelor umane și a libertății lor voluntar disciplinate; pe de altă parte, o nevoie de unitarism gregar care, pentru a topi indivizii într-o masă strivitoare, strivește la început opiniile private pentru a constitui o forță irezistibilă și invulnerabilă de atac sau de apărare: de unde rezultă două concepții nu doar teoretic contrare, ci activ antagoniste cu privire la ceea ce trebuie să fie o umanitate din ce în ce mai evoluată sau chiar o supra-umanitate organizată printr-un unanimism totalitar. Iar această opoziție este împinsă atât de departe încât, pentru unii, un om valorează un om în respectul drepturilor și practica liberă a obligațiilor, în vreme ce, pentru alții, în ciuda legilor biologice, genul uman presupune specii de oameni diferiți, rase inevitabil inegale, un sânge care asigură, prin preținsa sa puritate, virtuțile cele mai înalte și, în singurul sens realist al acestui cuvânt, divina „energie” a singurei civilizații care are promisiunile viitorului, se spune chiar, a eternității.

Or, nu vedem oare în ce măsură devine tragică opoziția pe care trebuia să o subliniem de la început pentru a face simțită gravitatea extremă și caracterul profund filosofic al dezbaterii suscitată de evoluția lumii contemporane? Totuși, nu ar fi înțemeiat să ni se obiecteze că opoziția esențială descrisă aici rezultă dintr-o perspectivă abstractă și chiar ireală și că, în plan concret, nici una, nici alta din aceste concepții extreme nu este realizată, nici realizabilă? Literal, ele nu sunt deci numai paradoxale, ele

sunt artificiale și, necesar, mai mult sau mai puțin inconsecvente cu propriul lor principiu, ceea ce nu le împiedică să producă, în practică, diverse consecințe funeste, fiecare în parte sau prin chiar conflictul lor.

Deci, s-ar părea, pe de o parte, că o plasticitate indefinită ar permite soluțiile cele mai diverse, asociațiile cele mai eterogene sau cele mai instabile, așa cum vedem că se întâmplă în aceste timpuri ultime. Iar, pe de altă parte, s-ar părea că, sub această mobilitate flotantă, se ascund antagonisme profunde care, fără să ne dăm seama mereu de cauzele esențiale ale conflictelor, inițiază o stare constantă de război, război care nu are nevoie să fie în mod expres declarat pentru a fi endemic și permanent.

Ce poate fi mai ciudat decât acest fel de inconștiență sau de incertitudine coabitând cu cele mai intense pasiuni și cele mai declarate animozități? Dar iată totuși un alt aspect simetric: este la fel de necesar să-l semnalăm înainte de a căuta să punem un pic de claritate filosofică în confuzia de idei și reacții care se produc în umanitatea contemporană. Alianțele se răstoarnă, asociațiile se fac și se desfac; cei care se declară inamici, că vor sau nu, contribuie la aceeași dezordine generală și fac jocul unii altora; și vom vedea, într-adevăr, că învingătorii aparenți nu rezolvă nici una din chestiunile viitorului, nici nu satisfac vreo nevoie esențială a umanității.

Așadar, ceea ce trebuie să arătăm este că, de ambele părți, se creează iluzii asupra adevăratei mize, asupra metodei, asupra spiritului însuși, asupra semnificației esențiale, asupra soluției problemei care se impune azi umanității. De aceea, după ce am descris pozițiile adverse care par să opună beligeranții, trebuie să constatăm că, de ambele părți, chestiunea este incomplet pusă și înțeleasă și că, din cauza deficiențelor sau erorilor, altminteri inegale, nici o soluție viabilă sau pacificatoare nu este

în mod real durabilă sau binefăcătoare. În consecință, trebuie să ne eliberăm de perspective înguste sau inumane care închid accesul la veritabilul spirit al păcii și al civilizației. Doar atunci, în locul animozităților neispășibile, al opozițiilor insolubile și al revendicărilor nesaturabile, va fi posibil și binevenit să denunțăm contradicția absolută între iluzia rea, care întreține spiritul uci-gaș al războiului și adevărul bun pentru toți pe care-l reclamă și inspiră spiritul, singurul demn de acest nume, spiritul păcii. Fie ca presentimentul acestui bun atât de dorit să ne ajute să susținem efortul care trebuie făcut pentru a sesiza și, mai ales, pentru a realiza condițiile de care acesta depinde.

c) Ambiguități înșelătoare de denunțat

Nelimitată și zadarnică ar fi sarcina de a descrie diversitatea opiniilor individuale care se întâlnesc și se amestecă în societățile noastre contemporane, în care dezvoltarea culturii a multiplicat fie o obișnuință de a judeca superficial, fie un snobism docil, fie o încredere servilă față de dogme științifice și înrolări de partid sau de școală. Ceea ce este posibil și dezirabil, ceea ce va fi instructiv și util este analizarea ocaziilor și rezultatelor acestui tip de anarhie, funestă pentru viața spiritelor și pentru comuniunea voințelor. În ciuda aparențelor, această maladie intelectuală și morală nu este specifică țărilor cu libertate și critică excesivă; cu simptome opuse, ea se ascunde și chiar se agravează în regimurile de constrângere autoritară. Pentru a o înțelege, merită deci osteneala de a studia cauzele multiple, înfierbântate sau somnolente, ale acestei situații anormale din diversele societăți umane. Vom arăta cum apar echivoceuri problematice care,

în spatele unor cuvinte identice, pun semnificații diferite și doctrine opuse. Vom vedea apoi mai bine cum, prin intermediul a ceea ce numim asociații sau chiar comuniuni sacre, se organizează temporar unanimități aparente și efemere care nu suprimă totuși în mod durabil și salvator cauzele profunde de dezordine și ostilitate.

Nu este vorba numai de dificultatea de a traduce precis dintr-o limbă în alta cuvinte care par, prin etimologia lor sau prin obișnuința traducerilor literale, să comporte același sens și aceleași conotații. Sub aceleași litere, există opoziții ascunse de care ar fi bine să fim preveniți pentru a rămâne mereu în gardă contra capcanelor și sofismelor. Astfel ajungem să invocăm, să glorificăm forțele spirituale, valorile ideale și morale, cultura înaltă, progresul civilizator, organizarea pacificatoare, spiritul de sacrificiu, mistica marilor generozități populare și a devotamentelor eroice: lucruri și cuvinte atât de bine prezentate încât fiecare și toți se împodobesc cu ele, se prevalează de ele, fie pentru a-și rezerva gloria și privilegiul de a le realiza cât mai bine semnificația, fie pentru a acapara și pentru a pretinde impunerea sensului, formei, metodelor și consecințelor atribuibile acestora. Și totuși, ceea ce punem sub acești termeni seducători, care se raportează fiecare, pare-se, la o civilizație a libertății și onoarei, diferă în totalitate căci concepțiile cele mai materialiste nu ezită să se reclame de la ceea ce numim acolo puteri spirituale, subînțelegând că spiritul nu este decât un aspect, o proiecție a forțelor biologice, după cum viața nu este decât o evoluție a forțelor fizico-chimice.

Așadar, dacă vrem să depășim echivocurile când involuntare, când perfid exploatare ca o mască disimulând metode brutale sub pretexte generoase, este indispensabil să oferim niște exemple din aceste neînțelegeri, atât de încărcate de consecințe

supărătoare, fie în viața națiunii, fie în raporturile între popoare care se înțeleg atât de greu, chiar atunci sau mai ales atunci când se multiplică schimburile literare și morale, prin intermediul mentalităților deformante ca niște prisme, fără a omite părțile unei prese, unui radio, unui cinema, uzând și abuzând fără scrupule de toate mijloacele de fabricare a opiniei. Dar nu numai cuvintele sunt private de echivalente exacte sau de conotații identice în spirite diverse, clase diverse, popoare diverse; este vorba de un întreg ansamblu de educație, aptitudini sociale și ereditare, obișnuințe pedagogice, ambiții politice și aspirații religioase care constituie acest coeficient sintetic pe care-l numim mentalitate de care este atât de greu să te eliberezi sau măcar să-ti dai seama.

Libertate. Ce este aceasta pentru un popor gregar? Este reunirea actelor colective pentru a obține un rezultat de masă la care nici un individ singur nu ar ajunge; și atunci, această libertate disciplinată și ostentativă implică de la eforturi exterioare la intimitate personală, de la reușite de prestigiu la manifestări de organizare colosală: *omnia serviliter pro dominatione**.

Ce înseamnă libertatea pentru un popor care aduce la cel mai înalt grad grija „de sine”, *habeas corpus***? Este tocmai cultul respectului mutual și al instituțiilor sociale și politice care asigură cel mai bine inviolabilitatea fiecăruia în fidelitatea față de ordinea constituțional stabilită și mereu progresiv adaptată acestei mențineri a privilegiilor private și publice. Ce înseamnă libertatea pentru o societate formată deopotrivă de spirit critic

* Să te comporți în toate servil pentru a putea ajunge la putere. (Tacitus, *Historiae*, I, 36) (n.t. – citatele în limba latină au fost traduse de Cristian Șoi-mușan).

** <noi, un tribunal poruncim> să aveți corpul <deținutului adus în fața noastră> (n.t.).

și filosofic și de gustul succeselor mundane sau al capriciului individual? Este tocmai puterea de a gândi, de a vorbi, de a acționa în stil personal, în felul simțului propriu, al argumentărilor strălucite, al îndrăznelii artistice, al interesului egoist, al revendicărilor de clasă, al inițiativelor revoluționare.

Or, pentru a merita numele de forță morală și pentru a îndeplini un rol salvator de valoare spirituală, libertatea autentică trebuie să se dezbrace de aceste măști diverse și să-și asume adevărata sa față. Desigur, aceste aspecte caricaturale pe care i le-am acordat împrumută câteva linii din caracteristicile veridice ale unei libertăți constituite deopotrivă din disciplină, rațiune, inițiativă personală, însă, numai acordul echilibrat al acestor calități autentice îi păstrează libertății spirituale natura și funcția.

Nu cumva o înaltă tradiție filosofică se opune la ceea ce se cheamă, la plural, libertăți sau chiar la ceea ce se cheamă vulgar „libertatea de a face sau de a nu face”, printr-un sens cu totul diferit, cel pe care Descartes îl distingea de o sărăcăcioasă libertate de indiferență sau de un liber arbitru care nu i se părea decât un mijloc pentru a atinge libertatea de desăvârșire fără totuși să pretindă la ea? Și dacă este așa, cum să nu ne temem că ceea ce unii numesc eliberare să nu fie, pentru alții, o aservire față de atracția pasiunilor în loc să fie o stăpânire de sine având în vedere fidelitatea față de datorie, față de binele universal, față de eterna lege a adevărului și iubirii?

Nu cumva aceleași echivocuri confuze încurcă uzajul multiplu al cuvântului și al noțiunii de *persoană*? Uneori persoana este considerată ca un atom spiritual care are toate drepturile, iar personalismul unui Renouvier ar presupune ciocnirea și aproape războiul acestor individualități care sunt, fiecare în parte, un scop în sine; alteori persoana, potrivit etimologiei, nu este decât o figurantă, o mască a cărei ființă socială și colectivă

absoarbe și modelează realitatea consistentă; alteori persoana contează mai cu seamă prin datoriile sale, prin devotamentul său, prin generoasa sa adeziune pentru viața celorlalți, pentru ceilalți și prin ceilalți. Și aici, câte precauții trebuie luate pentru a nu abuza de formule divers interpretate până la contradicție pentru termeni identici...

Onoare. Acest frumos cuvânt pe care fiecare persoană, fiecare popor îl face să sune cu un accent care pare să nu tolereze nici o îndoială, nici un echivoc are totuși, și el, semnificații care merg până la cea opusă. Pentru unii, acest cuvânt evocă spiritul cavaleresc de mărinimie, de devotament, de bravură săritoare pentru cauza celor umili și oprimați, de uitare de sine ca și cum acest dezinteres ar fi însăși condiția valorii morale, al respectului de sine și al demnității personale. Pentru alții, e tocmai inversul: ei așteaptă de la semenul lor considerația pe care o implică orgoliul lor bănuitor, egoismul lor avid și dominator, iar această susceptibilitate pune iubirea lor de sine în situația să nu se poată plasa din perspectiva celei mai legitime demnități față de ceilalți oameni sau față de celelalte popoare. Astfel înțeleasă, onoarea se laudă că-și impune revendicările prin frică și prin prestigiul forței. Nici o mărinimie interioară îndreptățind stima și respectul celor umili, ci pretenția, simetric inversă, de a cere semne ale unei supunerii totale, chiar de-ar fi oscilantă și servilă.

Multe alte expresii ar necesita comentarii asemănătoare. Le vom găsi pe drum. Pentru moment, este suficient pentru a fi avertizați de echivocuri care reapar mereu interpus drumului. Iar cele care privesc cele mai nobile cuvinte, eroism, credință, ideal, divin, providențial nu sunt cele mai puțin frecvente, nici cele mai puțin perfide. Tocmai asupra sensului cuvântului „civilizație” converg toate aceste echivocuri, inconștiente la unii, subtil exploatate de alții.

Asemenea ambiguități, care pot avea grave inconveniente sunt, desigur, greu de evitat mai ales în presa cotidiană sau chiar în relațiile intelectuale. Însă faptul că există lideri, cărora le incumbă grave responsabilități în privința conduitei internaționale și a intereselor publice, care ignoră asemenea divergențe sau nu țin cont în cuvintele și faptele lor de aceste profunde disonanțe verbale, nici de aceste opoziții secrete de mentalitate, este cu adevărat o greșeală imensă mai ales când această carență este unilaterală și când, în fața oamenilor de stat, conștienți de rădăcini etnice, de tradiții filosofice, de metode sistematic apropiate planurilor lor concertate, se găsesc parteneri ușor de înșelat de simulacre și gata să interpreteze, după simțul lor, vorbele, certitudinile, metodele plastice ale adversarilor lor.

În prezența unor semnificații atât de variabile și a incompatibilităților între diverse utilizări de termeni aparent identici, nu este de mirare că, în susținerea sonorității prestigioase a anumitor cuvinte, se formează asociații disparate și, chiar prin acest fapt, instabile, mai ales acolo unde spiritul libertății, diversitatea partidelor permit simțului individual să se manifeste sub o oarecare etichetă vagă sau disciplină. Dimpotrivă, înțelegem că regimurile autoritare nu găsesc alt mijloc pentru a remedia dezordinea ideilor decât printr-o constrângere integrală, orientând toate tendințele într-o direcție unică sub legea unui dinamism totalitar. Poate vom vedea în curând că aceste atitudini opuse nu sunt, cum zicea Aristotel despre propozițiile contrare, decât specii ale aceluiași gen. Provizoriu, va trebui totuși să luăm în considerare aceste opoziții, foarte înrudite chiar în ostilitatea lor, cu condiția să arătăm mai târziu cum se trezesc și se întrețin mutual.

d) Instabilitatea asociațiilor opuse

În timpul nostru și în societățile noastre umane, nu există oare, mai mult ca niciodată, un perpetuu pas de cadrul cu opinii schițate și unduitoare cărora pare imposibil să le fixăm contururile, să consolidăm mobilitatea, să le stabilim – altfel decât prin constrângere și artificial – o definiție stabilă și o aplicare riguroasă? Totuși, tocmai acest nou paradox am vrea să-l justificăm arătând cum se face că, în centrul confuziei de idei sau al unui totalitarism evident, se constituie două mari curente care antrenează, primul, în varietatea sa dizolvantă, un principiu superior de veritabilă uniune, cel de-al doilea, în unitarismul său aparent și imperios, un principiu secret de disoluție și de ruină pentru el însuși. Într-adevăr, am simplifica prea mult și chiar am falsifica problema reală dacă ne-am imagina, așa cum o facem cu plăcere, două teze care ies brutal în evidență, două concepții contradictorii și forțate, ca să zicem așa, să se lupte până la a se exclude una pe alta. Înainte de a arăta eroarea unui asemenea duel și să indicăm cum va fi posibil să ne ridicăm deasupra acestui tragic conflict, este important să analizăm de aproape amestecul confuz, care nu se pretează la niște simplificări atât de periculoase și de înșelătoare. De aceea, va trebui să arătăm cum, în cadrul aceleiași națiuni sau în asociațiile internaționale, se produce o instabilitate a grupărilor spontane și succesive; să arătăm cum se determină, în forma unor constrângeri echivoce și a unor aspecte opuse, anumite antagonisme care, servindu-se de contrastare și stimulare, ajung la aceleași consecințe de dezordine